

पायुर्भारद्वाजः। रक्षोहाग्निः। त्रिष्टुप्, २२-२५ अनुष्टुप्

रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म।

शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥ १०.०८७.०१

रक्षोहणम्- दुष्टघ्नम्। वाजिनम्- बलिनम्। आ जिघर्मि- जुहोमि। मित्रम्- स्नेहयुक्तम्। प्रथिष्ठम्- अतिशयेन पृथुम्। शर्म- मङ्गलम्। उप यामि- आगच्छामि। अग्निः- पावकः। क्रतुभिः- स्वप्रज्ञाभिः। शिशानः- स्वमेव तीक्ष्णीकुर्वन्। समिद्धः- उद्दीपितः। सः- असौ। नः- अस्मान्। दिवा नक्तम्- दिवारात्रम्। रिषः- हिंसकात्। पातु- रक्षतु॥१॥

अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुप स्पृश जातवेदः समिद्धः।

आ जिह्वया मूरदेवान्रभस्व क्रव्यादौ वृत्तव्यपि धत्स्वासन्॥ १०.०८७.०२

अयोदंष्ट्रः- दृढदंष्ट्रः सन्। अर्चिषा- प्रभया। यातुधानान्- यातनाधारिणः। स्पृश। जातवेदः- जातविद्य। समिद्धः- सम्यगुद्दीपितः सन्। जिह्वया- ज्वालाया। मूरदेवान्- द्योतनशक्तीः प्रत्यहङ्कारविमूढान्। आ रभस्व- मारय। क्रव्यादः- मांसभक्षकान्। वृत्तवी- छित्वा। अपि। आसन्- आस्ये। अपि धस्व- अपिधेहि॥२॥

उभोभयाविन्नुप धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानोऽवरं परं च।

उतान्तरिक्षे परि याहि राजञ्जम्भैः सं धेह्यभि यातुधानान्॥ १०.०८७.०३

उभयाविन्- अभ्युदयनिःश्रेयसात्मक। हिंस्रः- राक्षसहिंसकः सन्। उभा- उभे। दंष्ट्रा- दंष्ट्रे। शिशानः- तीक्ष्णीकुर्वन्। उप धेहि- प्रतिष्ठापय। अवरं परं च पालय। उत- अपि च। राजन्- रञ्जक। अन्तरिक्षे- नभसि प्राणमयकोशे वा। परि याहि- गच्छ। जम्भैः- दन्तैः। यातुधानान्- यातनाधारिणः। सम्- सम्यक्। अभि धेहि- संयोजय॥३॥

यज्ञैरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्याँ अशनिभिर्दिहानः।

ताभिर्विध्य हृदये यातुधानान्प्रतीचो बाहून्प्रति भञ्जोषाम्॥ १०.०८७.०४

अग्ने- पावक । यज्ञैः- उपासनैः । इषूः- रक्षसामायुधानि । संनममानः- सन्नमयन् । वाचा- मन्त्रेण ।
अशनिभिः- वज्रैः । शल्यान् । दिहानः- दहन् । ताभिः- तैर्वज्रैरेव । हृदये । यातुधानान्-
यातनाधारिणः । विध्य । प्रतीचः- त्वां युद्धाय प्रतिगतान् । एषाम्- एतेषां रक्षसाम् । बाहून् । प्रति
भङ्धि- मर्दय ॥४॥

अग्ने त्वचं यातुधानस्य भिन्धि हिंसाशनिर्हरसा हन्त्वेनम् ।

प्र पर्वाणि जातवेदः शृणीहि क्रव्यात्क्रविष्णुर्वि चिनोतु वृक्णम् ॥ १०.०८७.०५

अग्ने- पावक । यातुधानस्य- यातनाधारिणः । त्वचं । भिन्धि- विदारय । हिंसा- हिंसकः । अशनिः ।
हरसा- शक्त्या । एनम्- एतं राक्षसम् । हन्तु- हिनस्तु । जातवेदः- जातविद्य । पर्वाणि- रक्षसः
पर्वाणि । शृणीहि- छिन्धि । वृक्णम्- भवता विच्छिन्नं रक्षःशरीरम् । क्रविष्णुः- मांसमिच्छन् ।
क्रव्यात्- मांसभक्षको गृध्रादिः । विचिनोतु ॥५॥

यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् ।

यद्वान्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं तमस्तां विध्य शर्वा शिशानः ॥ १०.०८७.०६

जातवेदः- जातप्रज्ञ । अग्ने- पावक । इदानीम्- अद्य । यत्र । तिष्ठन्तम्- स्थितम् । उत वा- अथवा ।
चरन्तम्- सरन्तम् । पश्यसि- अवलोकयसि । यद्वा- अथवा । अन्तरिक्षे- द्यावापृथिव्योरन्तराले ।
पथिभिः- मार्गैः । पतन्तम्- चरन्तम् । पश्यसि । तम् । अस्ता- क्षेप्ता सन् । शिशानः-
तीक्ष्णीकुर्वन् । शर्वा- शरेण । विध्य ॥६॥

उतालब्धं स्पृणुहि जातवेद आलेभानादृष्टिभिर्यातुधानात् ।

अग्ने पूर्वं नि जहि शोशुचान आमादः क्ष्विङ्कास्तमदन्त्वेनीः ॥ १०.०८७.०७

उत- अपि च । जातवेदः- जातविद्य । ऋष्टिभिः- आयुधैः । आलेभानात्- आलभमानात् ।
यातुधानात्- यातनाधारिणः । आलब्धम्- आरब्धमुपासकम् । स्पृणुहि- पारय । अग्ने- पावक ।
शोशुचानः- दीप्तः सन् । पूर्वः- प्राचीनः सन् । नि जहि- यातुधानं नाशय । आमादः- क्रव्यादाः ।
क्ष्विङ्काः- शब्दवन्तः । टुक्षु शब्दे । एनीः- सरन्तो गृध्रविशेषाः । अदन्तु- एतानि रक्षांसि त्वया
निहतानि भक्षयन्तु ॥७॥

इह प्र ब्रूहि यतमः सो अग्ने यो यातुधानो य इदं कृणोति।

तमा रभस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षसश्चक्षुषे रन्धयैनम् ॥ १०.०८७.०८

इह- अत्र । प्र- प्रकर्षेण । ब्रूहि- वद । अग्ने- पावक । यतमः- कतमः । सः- असौ । यः ।
यातुधानः- यातनाधारी । इदम्- एतत् । कृणोति- करोति तं प्रति वद । यविष्ठ- तरुणतम । समिधा-
भवदुद्दीपनेन । तम् । आरभस्व- हन्तुमारभस्व । नृचक्षसः- नृन् पश्यतस्तव । चक्षुषे । एनम्- एतं
रक्षः । रन्धय- वशं नय ॥८ ॥

तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुषा रक्ष यज्ञं प्राञ्चं वसुभ्यः प्र णय प्रचेतः।

हिंस्रं रक्षांस्यभि शोशुचानं मा त्वा दभन्यातुधानां नृचक्षः ॥ १०.०८७.०९

अग्ने- पावक । तीक्ष्णेन- शितेन । चक्षुषा । प्राञ्चम्- पुराणम् । यज्ञं । रक्ष- पालय । प्रचेतः-
प्रकर्षचेतन । वसुभ्यः- सम्पदर्थम् । प्र नय । नृचक्षः- नृणां चक्षुर्भूत हे अग्ने । हिंस्रम्- क्रूरहिंसकम् ।
रक्षांसि- परित्याज्यान् । यस्माद्वयं रक्षितव्याः तद्रक्ष इति यास्कः । अभि शोशुचानम्- दहन्तम् ।
त्वा- भवन्तम् । यातुधानाः- यातनाधारिणः । मा दभन्- मा हिंसिषुः ॥९ ॥

नृचक्षा रक्षः परि पश्य विक्षु तस्य त्रीणि प्रति शृणीहि।

तस्याग्ने पृष्ठीर्हरसा शृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य वृश्च ॥ १०.०८७.१०

नृचक्षाः- नृणां द्रष्टः । विक्षु- प्रजासु । रक्षः- परित्याज्यम् । यस्माद्वयं रक्षितव्याः तद्रक्ष इति यास्कः ।
परि पश्य- अवलोकय । तस्य । त्रीणि अग्रा- त्रिशिरांसि । प्रति शृणीहि- छिन्धि । अग्ने । तस्य ।
पृष्ठीः- पार्श्वस्थान् सहकारिणः । हरसा- तेजसा । शृणीहि- छिन्धि । यातुधानस्य । मूलम्- पादम् ।
त्रेधा- त्रिधा । वृश्च- छिन्धि ॥१० ॥

त्रिर्यातुधानः प्रसितिं त एत्वृतं यो अग्ने अनृतेन हन्ति।

तमर्चिषा स्फूर्जयज्जातवेदः समक्षमेनं गृणते नि वृद्धि ॥ १०.०८७.११

यातुधानः- यातनाधारी । ते- तव । प्रसीतिम्- ज्वालाप्रबन्धनम् । त्रिः- त्रिवारम् । एतु- गच्छतु ।
अग्ने- पावक । यः । ऋतम्- सत्यम् । अनृतेन- असत्येन । हन्ति- हन्तुमिच्छति । तम् । अर्चिषा-

ज्वालाया । स्फूर्जयन्- निष्पिंपन् । जातवेदः- जातप्रज्ञ । नाशय । एनम्- एतम् । गृणते-
मन्त्रयुक्ताय । समक्षम्- प्रत्यक्षेण । नि वृद्धि- वर्जय ॥११॥

तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजं येन पश्यसि यातुधानम् ।

अथर्ववज्योतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमचितं न्योष ॥ १०.०८७.१२

शफारुजम्- शफाभ्यामारुजन्तं भञ्जकम् । यातुधानम्- यातनाधारिणम् । येन । पश्यसि । तत् ।
चक्षुः । अग्ने । रेभे- शब्दायमाने रक्षसि । प्रति धेहि- प्रक्षिप । अथर्ववत् ज्योतिषा- मन्त्रप्रकाशेन ।
अथ लोकमङ्गलाय वेदविशेषं प्रस्तौतीत्यथर्वेति शब्दकल्पद्रुमे । दैव्येन- दिव्येन । सत्यम् । धूर्वन्तम्-
हिंसन्तम् । अचितम्- अज्ञानम् । न्योष- दह ॥१२॥

यदग्ने अद्य मिथुना शपातो यद्वाचस्तृष्टं जनयन्त रेभाः ।

मन्योर्मनसः शरव्याः जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान् ॥ १०.०८७.१३

अग्ने । अद्य- इदानीम् । यत्- येन वाक्येन । मिथुना- द्वन्द्वयुद्धमागतौ । शपातः- परस्परमाक्रोशतः ।
रेभाः- शब्दायमाना विरोधिनः । वाचः । यत् तृष्टम्- यत् कटु । जनयन्त- उत्पादयन्ति । या ।
शरव्या- इषुः । मन्योः- रुद्रस्य । मनसः- चित्ततः । जायते- उत्पन्ना । तया । यातुधानान्-
यातनाधारिणः । हृदये । विध्य- मारय ॥१३॥

परां शृणीहि तपसा यातुधानान्पराग्ने रक्षो हरसा शृणीहि ।

परांर्चिषा मूरदेवाञ्छृणीहि परासुतृपो अभि शोशुचानः ॥ १०.०८७.१४

तपसा- औष्ण्येन । यातुधानान्- यातनाधारिणः । परा शृणीहि- मारय । रक्षः- त्याज्यान् । अग्ने-
पावक । हरसा- तेजसा । शृणीहि । अर्चिषा- प्रभया । मूरदेवान्- द्योतनशक्तीः प्रत्यहङ्कारविमूढान् ।
परा शृणीहि । अभि- अभितः । शोशुचानः- दीप्तः सन् । असुतृपः- केवलशरीरभोगतृप्तानि रक्षांसि ।
परा शृणीहि ॥१४॥

पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु प्रत्यगेनं शपथा यन्तु तृष्टाः ।

वाचास्तेनं शरव ऋच्छन्तु मर्मन्विश्वस्यैतु प्रसितिं यातुधानः ॥ १०.०८७.१५

अद्य- इदानीम् । देवाः- द्योतनशक्तयः । वृजिनम्- वर्ज्यम् । परा शृणन्तु । तृष्टाः- कटुकाः ।
शपथाः । प्रत्यक् । एनम्- एतं यातुधानम् । यन्तु- गच्छन्तु । वाचास्तेनम्- अनृतम् । मर्मन्-
मर्मणि । शरवः- इषवः । ऋच्छन्तु- गच्छन्तु । यातुधानः- यातनाधारी । विश्वस्य- व्याप्तस्याग्नेः ।
प्रसितिम्- ज्वालाबन्धनम् । एतु- गच्छतु ॥१५॥

यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्के यो अश्व्येन पशुना यातुधानः ।

यो अघ्न्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां शीर्षाणि हरसापि वृश्च ॥ १०.०८७.१६

यः । यातुधानः- यातनाधारी । पौरुषेयेण क्रविषा- मनुष्यमांसेन । अश्व्येन पशुना- तुरगमांसेन ।
समङ्क्ते- आत्मानं सङ्गमयति । यः । अघ्न्यायाः क्षीरम्- गोक्षीरम् । भरति- वृथा सेवते । हरति
वा । अग्ने । तेषाम् । शीर्षाणि- शिरांसि । हरसा- तेजसा । अपि वृश्च- छिन्धि ॥१६॥

संवत्सरीणं पयं उस्त्रियायास्तस्य माशीद्यातुधानो नृचक्षः ।

पीयूषमग्ने यतमस्तितृप्सात्तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्य मर्मन् ॥ १०.०८७.१७

संवत्सरीणम्- कालोचितम् । उस्त्रियायाः पयः- गोक्षीरम् । यदस्ति । तस्य- तत् । यातुधानः-
यातनाधारी । मा आशीत्- मा भक्षयतु । नृचक्षः- नृणां द्रष्टः । अग्ने । पीयूषम्- तेन पीयूषेण ।
यतमः- योनधिकारी वृथानुभावुकः । तितृपताम्- तृप्तिमिच्छति । तम् । प्रत्यञ्चम्- प्रतिगतम् ।
अर्चिषा- ज्वालाया । मर्मन्- मर्मणि । विध्य- मारय ॥१७॥

विषं गवां यातुधानाः पिबन्त्वा वृश्च्यन्तामदितये दुरेवाः ।

परैरान्देवः सविता ददातु परा भागमोषधीनां जयन्ताम् ॥ १०.०८७.१८

यातुधानाः- यातनाधारिणः । गवां विषम्- गोहरणपापफलाख्यपतनम् । पिबन्तु- अनुभवन्तु ।
दुरेवाः- दुस्तरा यातुधानाः । अदितये- पृथिवीक्षेमाय गोक्षेमाय वा । आ वृश्च्यन्ताम्-
आच्छिद्यन्ताम् । देवः सविता- सूर्यः । एनान्- एतान् यातुधानान् । परा ददातु- दूरे क्षिपतु । देवा
उपासका वा । ओषधीनां भागम् । परा जयन्ताम्- लभन्ताम् ॥१८॥

सनादग्ने मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षांसि पृतनासु जिग्युः ।

अनु दह सहमूरान्क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत दैव्यायाः ॥ १०.०८७.१९

सनात्- सनातनकालादेव । अग्ने । यातुधनान्- यातनाधारिणः । मृणसि- बाधसे । त्वा- त्वाम् ।
रक्षांसि- त्याज्याः । पृतनासु- युद्धेषु । न । जिग्युः- जितवन्तः । सहमूरान्- मूढान् । क्रव्यादः-
मांसभक्षकान् । अनु दह- भस्मीकुरु । दैव्यायाः- दिव्यात् । हेत्याः- आयुधात् । मा मुक्षत ॥१९॥

त्वं नो अग्ने अधरादुदक्तात्त्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तात् ।

प्रति ते ते अजरसस्तपिष्ठा अघशंसं शोशुचतो दहन्तु ॥ १०.०८७.२०

अग्ने- पावक । त्वम् । नः- अस्मान् । अधरात्- दक्षिणतः । उदक्तात्- उत्तरतश्च । पश्चात्-
पश्चिमात् । उत- अपि च । पुरस्तात्- पूर्वतश्च । रक्ष- पालय । ते- तव । अजरसः- अजीर्णाः ।
तपिष्ठाः- अतिशयेन तापकाः । शोशुचन्तः- ज्वलन्तः । ते- अमी रश्मयः । अघशंसम्-
पापकर्माणम् । दहन्तु ॥२०॥

पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात्कविः काव्येन परि पाहि राजन् ।

सखे सखायमजरौ जरिम्णेऽग्ने मर्ता अमर्त्यस्त्वं नः ॥ १०.०८७.२१

पश्चात्- पश्चिमतः । पुरस्तात्- पूर्वतः । अधरात्- दक्षिणतः । उदक्तात्- उत्तरतश्च । कविः-
क्रान्तदर्शी सन् । राजन्- स्वामिन् । काव्येन- दर्शनेन । परि पाहि- रक्ष । सखे- मित्र । सखायम्-
मित्रं मां पाहि । जरिम्णे- स्तोत्रे । अजरः- अजीर्णः सन् । अग्ने । अमर्त्यः- अमरः सन् । त्वम् ।
मर्तान्- मर्त्यान् । नः- अस्मान् । पाहि ॥२१॥

परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥ १०.०८७.२२

अग्ने- पावक । पुरम्- पूरकम् । विप्रम्- मेधाविनम् । सहस्य- शक्तेः पुत्रम् । धृषद्वर्णं-
शत्रुधर्षकरूपम् । दिवेदिवे- प्रतिदिनम् । भङ्गुरावताम्- भञ्जकानाम् । हन्तारम्- नाशकम् । त्वा-
भवन्तम् । वयम् । धीमहि- ध्यायामः ॥२२॥

विषेण भङ्गुरावतः प्रति ष्व रक्षसो दह । अग्ने तिग्मेन शोचिषा तपुरग्राभिर्ऋष्टिभिः ॥ १०.०८७.२३

अग्ने- पावक । तिग्मेन- तीक्ष्णेन । शोचिषा- प्रकाशेन । तपुरग्राभिः- तपनशीलाग्रैः । ऋष्टिभिः- आयुधैः । विषेण । भङ्गुरावतः- भङ्गकानि । रक्षः- रक्षांसि । दह- भस्मीकुरु ॥२३॥

प्रत्यग्ने मिथुना दह यातुधानां किमीदिना ।

सं त्वा शिशामि जागृह्यदब्धं विप्र मन्मभिः ॥ १०.०८७.२४

अग्ने- पावक । किमीदिना- किमिदानीमपि भक्षणमस्तीत्यतृप्तान् । मिथुना- मिथुनीभूय चरतः । यातुधाना- यातुधानान् । प्रति दह- भस्मीकुरु । विप्र- मेधाविन् । हे अग्ने । जागृहि- बुध्यस्व । अदब्धम्- अहिंसितम् । त्वा- त्वाम् । मन्मभिः- मननैः । सम्- सम्यक् । शिशामि- तीक्ष्णीकरोमि ॥२४॥

प्रत्यग्ने हरसा हरः शृणीहि विश्वतः प्रति ।

यातुधानस्य रक्षसो बलं वि रुज वीर्यम् ॥ १०.०८७.२५

अग्ने- पावक । हरसा- तेजसा । विश्वतः- सर्वतः । हरः- चौर्यम् । प्रति शृणीहि- नाशय । यातुधानस्य- यातनाधारिणः । रक्षसः- त्याज्यस्य । वीर्यम् । बलम् । वि- विशेषेण । रुज- भञ्जय ॥२५॥